

ДРЖАВНИ УДАР КАО ЈЕДАН ОД МОДАЛИТЕТА НЕЛЕГАЛНЕ ПОЛИТИЧКЕ БОРБЕ

Марко Парезановић*
Влада Републике Србије

У раду се анализира државни удар као специфичан начин освајања власти и политичке моћи у одређеном друштву или држави. Државни удари су још од давнина, па све до данашњих дана, представљали политичку реалност и један од најефикаснијих видова нелегалног преузимања власти. Иако су историјски процеси допринели да се временом промене облици испољавања овог сложеног политичко-безбедносног феномена, суштина је заправо остала иста и своди се на успостављање политичко-економске и војнобезбедносне доминације у унутарполитичким и међународним односима. Осим операцијског одређења, феномен државног удара третиран је и кроз кохезионост политичких, војних и обавештајно-безбедносних структура у извођењу превратничке акције, са акцентом на њиховом конспиративном и завереничком деловању. Будући да може имати и унутрашњи и међународни карактер, државни удар може допринети преливању конфликта у одређеним подручјима, чиме засигурно може додатно усложити политичке процесе у ширем геополитичком и геоекономском смислу. Због тога се активности које се спроводе приликом реализовања државног удара одвијају под условима који по свом карактеру и носиоцима могу бити довољно различите, па се не могу сводити на један заједнички именоватељ упркос чињеници што циљеви могу бити чак истоветни или слични. Државни удар има више фаза, мада се може размишљати и о могућим међуфазама које се теоријски могу артикулисати у вези са околностима извођења државног удара. Државни удар никада није акт моћи и израз воље једног човека, нпр. лидера превратничке акције, већ представља облик колективно вођене и реализоване војнополитичке активности у којој сваки од завереника има сопствене интересе за учешће у њој.

Кључне речи: *државни удар, власт, преврат, завера, оружане снаге.*

Увод

У случајевима када дође до одређених поремећаја равнотеже у политичким односима, стварају се погодни услови за припрему, односно реализовање државног удара. Да би се остварио државни удар неопходно је извршити бројне

* Др Марко Парезановић више година ради на пословима безбедности у саставу Владе Републике Србије.

припреме, које између осталог подразумевају и апсолутну негацију ауторитета у друштву, што у самој ствари може представљати предворје хаоса. Демократски извори ауторитета у друштву су нужни, због чега је октроисани ауторитет озбиљна аномалија савременог демократског друштва, при чему је деструкција демократских извора ауторитета велика опасност, или како смо напоменули предворје хаоса. У том предворју хаоса стичу се услови за „неку акцију“. Каква ће та акција бити зависи од односа снага које угрожавају уставни поредак, било да су оне спољне, унутрашње снаге или завера унутрашњих и спољашњих чинилаца. Минимализација и омаловажавање уставом утврђених функција, ако је реч о демократском уставу, такође је облик пузећег преврата. Он није непознаница у политичкој историји и често је једна од карактеристика опозиционих друштвених снага. При томе, потребно је имати у виду да заштита уставног поретка претпоставља и заштиту опозиционих снага као дела савременог друштва и његове демократске природе. Из тих разлога одбрамбени механизми заштите уставног поретка морају имати развијен осећај у процесу сазнања „пузећег хаоса“, који ствара добар социјални амбијент за могуће снаге угрожавања уставног поретка и опозиционог деловања као облика демократске организације друштва.

Власт модерне рационалне и правне државе врши се избором и на ограничено време. Избори су родни процес власти. Воља изборне већине једини је основ њеног легитимитета, а све што се појављује мимо тога јесте наметнута и самонаметнута власт, остатак апсолутизма, аутократије, тираније и деспотије.¹

Ако посматрамо савремени свет, ни функционална теорија друштва, као теорија функционалне равнотеже (њени механизми делују када се та равнотежа поремети), ни теорија класне борбе не могу у целости да објасне феномен политичке кризе. То ће рећи да савремена политичка криза све више поставља проблем настанка и развоја нових теорија о друштву, које на егзактан начин треба да објасни првобитне узроке политичких криза, праксе њихових разрешења или кулминација, које се претварају у стицање битних услова за конституисање новог друштва, новог система вредности, нових политичких институција и нових политичких актера, који су у стању да својом акцијом открију оне законитости друштва које друштву у целини отварају нове хоризонте, мимо политичке кризе и насупрот политичкој кризи.

У том смислу политичка криза се може јавити као предворје државног удара, а у зависности од реалног стања социјалних актера кризе и њихове организационе способности да управљају кризом добрим делом зависи да ли ће она бити предворје државног удара или само предворје легитимних и легалних политичких промена, где се мењају актери политичке власти, а форме егзистенције друштва остају непромењене.

У политици нема ништа кобније од погрешне процене ситуације и погрешног приступа решавању политичких проблема. То неизбежно води у слепо улицу, јер се стварност тада види другачијом него што она заиста јесте, а решења се траже тамо где се никако не могу наћи.²

¹ Јован Марјановић, *Политичке странке и модерна држава*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, с. 38.

² Јован Марјановић, *Политичке странке и модерна држава*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, с. 115.

Савремене државне ударе готово увек инспиришу политички фактори или специјалне службе, тако што формирају амбијент за примену ефикасних метода политичких преврата без крви или са врло мало оружаних сукоба, који се углавном свODE на деловање различитих полицијских одреда и специјалних јединица које делују физичком силом, али не и ватреним оружјем. После савремених државних удара следе специјални друштвени процеси, који мењају односе снага у савременом свету, при чему су најбољи примери Латинска Америка или сложени политичко-безбедносни догађаји на истоку Европе, пре свега у балтичким земљама, што свакако није завршен процес. Ту се не може ставити тачка на постојеће односе, јер су они бременити економским, политичким и социјалним кризним ситуацијама, али и феноменом неспособности политичких снага да уопштено решавају конкретне проблеме у појединим земљама.

Државни удар, као једна од форми политичког удара,³ представља специфичан облик војнополитичке акције, који је после Другог светског рата био релативно чест облик преузимања власти у већини земаља у развоју. Као феномен из домена политичког насиља, државни удари нису били ретка појава ни у појединим европским државама, попут Грчке (1967),⁴ Португала (1974), Турске (1960, 1971. и 1980), а забележени су покушаји и у Француској (у два наврата после Другог светског рата), Албанији (1961), Италији (1970), Шпанији (1981) и у бившем СССР-у (1991).⁵ Међутим, никада није успешно реализован у некој од земаља са социјалистичким уређењем, а осим покушаја у Албанији и некадашњем СССР-у државни удар је покушан и у НР Кини, 1971. године. Може се сматрати да су елементе државног удара имали и сложени политичко-безбедносни догађаји 1948. године у бившој СФРЈ и ЧССР,⁶ односно у НР Мађарској 1956. године.⁷

Државни удар је просторно уско, на центар политичке моћи, односно седиште власти ограничена насилна завереничка војно-политичка акција, коју ради

³ Политички удар је начин преузимања власти у одређеној структури и није у одговарајућој сагласности са важећим концептом преузимања и нормом, односно садржином нормe, друштва, институције, организације или важећим моралним кодексом одређеног друштва, Драган Симеуновић, *Теорија политике – ридер I део*, Удружење наука и друштво, Београд, 2002, с. 170.

⁴ Много раније, 1947. године, у склопу стратегије обуздавања, Велика Британија објавила је да више није у могућности да пружа војну и финансијску помоћ Грчкој и Турској, где је још тада постојала могућност да дође до промене друштвеног уређења и спољнополитичке оријентације (улазак у совјетску сферу утицаја). Тада је амерички председник Труман најавио да ће САД не само да преузети британске обавезе према Грчкој и Турској, већ да ће помоћи и свим другим државама које се буду опирале совјетском притиску, John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of Post War American National Security Policy*, Oxford University Press, New York, 1982, s. 19, преузето из: Небојша Вуковић, *Логика империје*, Конрас и Нација Прес, Београд, 2007, с. 127.

⁵ Dragan Simeunović, *Državni udar kao vojno-politički fenomen*, Vojno delo, Beograd, 1992, s. 120;

⁶ Сложена политичко-безбедносна дешавања у Чехословачкој 1968. године имала су једну карактеристику по којој су се разликовали од других (контра) револуционарних догађаја. То се односило на ритуално самоубиство студента Јан Палаха, који је своје незадовољство због војне интервенције совјетских трупа манифестовао јавним самоспаљивањем, и таквим поступком постао симбол ненасилне борбе. Опширније видети: Gordon Skilling, *Czechoslovakia's Interrupted Revolution*, University Press, Princeton, 1976; Kieran Williams, *The Prague Spring and its aftermath: Czechoslovak politics 1968–1970*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997; Jaromir Navratil, *The Prague Spring 1968*, Central European University Press, Budapest, 1998; Valenta Jiri and Dubcek Alexander, *Soviet Intervention in Czechoslovakia 1968*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1991.

⁷ Dragan Simeunović, *Državni udar kao vojno-politički fenomen*, Vojno delo, Beograd, 1992, s. 120;

изненадне неуставне тотално-аберативне промене у позицији носилаца врховне извршне власти у једној земљи планира и у веома кратком временском року изводи ограничен број актера из редова носилаца државне власти, уз помоћ националних оружаних снага и обавештајних структура, без стварног учешћа маса и поред измене режима, с израженом тенденцијом опстајања превратничке акције у оквиру постојећег друштвено-политичког уређења, као и његове заштите.⁸

Из наведене дефиниције јасно се уочава да је једна од битних карактеристика државног удара да, упркос насилном начину промене власти, не долази до значајнијих измена државног уређења, односно друштвено-политички односи у земљи у мањој или већој мери остају да функционишу на постојећим основама. То у пракси значи да приликом успешног реализовања превратничке акције долази до промене владајуће структуре, без корених промена друштвено-политичког система земље, при чему се нова власт конституише из редова извођача државног удара.

Као битна карактеристика издваја се и кохезионост политичких, војних и обавештајно-безбедносних структура у извођењу превратничке акције, са акцентом на њиховом конспиративном⁹ и завереничком деловању у циљу насилног освајања врховне власти.

Државни удар као војно-политички феномен може имати и унутрашњи и међународни карактер. Унутрашњи, будући да се преврат одвија у границама земље и директно не задире у интересе других држава, иако свака насилна промена власти у одређеној држави утиче на формирање нових регионалних односа и нове прерасподеле политичко-економских и војнобезбедносних позиција. Међутим, државни удар има и међународни карактер, јер у његовом реализовању учествују и друге земље посредством својих обавештајних служби и других механизма извршне власти, што готово увек доводи до изазивања изразито озбиљних компликација у спољнополитичким односима и појаве краткотрајних или дуготрајних *међународних криза*.¹⁰

Активности које се спроводе приликом реализовања државног удара одвијају се под условима који по свом карактеру и социјалним носиоцима могу бити довољно различите да се не могу сводити на један заједнички именуитељ, упркос чињеници што циљеви могу бити чак истоветни или слични. Илустрације ради, треба се подсетити на 27. март 1941. године у Краљевини Југославији, који се догађао стицајем међународних и унутрашњих околности, где су се интереси, на пример британске обавештајне службе, такорећи „наслонили“ на расположење и свест широких слојева друштва. У том правцу Симеуновић¹¹ истиче постојање предрасуда о току помешног преврата и, нарочито о исходу, јер су се кључни догађаји о томе крили, пре-

⁸ Драган Симеуновић, *Теорија политике – ридер I део*, Удружење наука и друштво, Београд, 2002, с. 170;

⁹ Конспирација представља посебан вид организације, метода рада и комуницирања међу члановима друштва, друштвеним групама, институцијама и покретима, чија је битна особеност тајност и илегалност. Нарочито је важна у раду обавештајних, контраобавештајних и криминалистичких служби, код опозиционих, побуњеничких и револуционарних покрета, преузето из: Мило Бошковић, *Криминалошки лексикон*, ИП Матица српска, Нови Сад, 1999, с. 140.

¹⁰ Међународна криза представља нагло повећање интензитета непријатељских интеракција између држава, уз повећану вероватноћу оружаног сукоба, преузето из: Živorad Kovačević, *Međunarodno pregovaranje*, Filip Višnjić, Beograd, 2004, s. 41.

¹¹ Током израде овог рада Драгана Симеуновића смо у више наврата цитирали, између осталог и јер је једини домаћи аутор који је свој стваралачки опус, између осталог, успешно имплементирао и у изучавање политичког феномена као што је државни удар.

ћуткивали или преобличавали. Према наведеном аутору, 27. март 1941. године не може се разумети уколико се не укаже на сложену политичку ситуацију у Краљевини, будући да концепт интегралног југословенства није био ништа више од површне идеологије, која је дошла под удар националистичких претензија свих народа који су се нашли у новој државној заједници, више туђом него својом вољом. Иако је кнез Павле Карађорђевић био убеђени англофил, Британци су игнорисали његове молбе да се Југославији помогне на војном, економском и политичком плану, чиме би се отклонила њена економска и политичка зависност од Немачке и Италије. Међутим, без обзира на то кнез Павле је према Британцима поступао крајње отворено, игноришући лоше стране британске политике, што је била увертира за његово свргавање са власти. Великој Британији је било важно да Југославију увуче у рат, док је кнезу Павлу најбитније било да земља што дуже остане неутрална јер је био свестан да ће се мит о непобедивости наше војске, пред налетом фашистичких снага, потпуно распасти с обзиром на то да за разлику од профранцуски и антигермански настројених Срба, пронемачки оријентисани Хрвати нису били вољни да ратују против Немачке. Симеуновић даље износи да је Велика Британија тражила од кнеза Павла да Југославија игра улогу камиказе у Другом светском рату, због чега је кнез, желећи да добије на времену, прихватио преговоре са Немачком о приступању Тројном пакту, под условима за које је сматрао да их Хитлер неће лако прихватити, а што ће омогућити Југославији вишемесечну добит у времену. Како се Хитлеру журило да обави крупније задатке него што је балкански, понудио је Југославији услове које није добила ниједна друга не само балканска, већ и европска земља. Међутим, уместо да буде слављен као државник који је у историји Другог светског рата обезбедио најповољније услове за егзистенцију своје државе и народа, кнез Павле је у својој земљи дочекан на нож. Због тога су се Југославија и српски народ за само два дана из позиције највећег добитника, преобрнули у највећег губитника. Након тога уследио је разрађен сценарио британског обавештајног наступа, који је довео до тога да је политичка манипулација била израженија него што се то обично испољава у превратима. У прилог томе иде и чињеница да су ванредна издања београдског дневног листа *Политика* само доносила вести о приступању Тројном пакту, а да нису наводила све повољне услове по државу и народ. Таква атмосфера резултирала је пучем, који су извели војни кругови у ноћи између 26. и 27. марта. Даље, овај аутор образлаже да је суштина преврата била борба за време, јер је Британцима одговарало да се Немачка у што већој мери заустави. На тај начин југословенска држава, пре свега Срби, брутално је жртвована и гурнута у рат, док су Савезници добили жељено време будући да је напад на Русију умерен за пет недеља, што је било довољно да Хитлер, као и Наполеон, упадне у замку руске зиме. Цену тога животима је платило милион и по Срба и других југословенских држављана, због чега се у питање доводи оправданост преврата који извршеног 27. марта 1941. године. Томе у прилог иде и чињеница да је нова влада испољила спремност да настави политички курс кнеза Павла, односно да остане на истим позицијама по питању преговора са Тројним пактом. Све у свему, на основу анализе садржаја и технике преврата, 27. март представљао је најмилитантнију форму државног удара, дакле пуч. Извели су га припадници националних оружаних снага, у тајној спрези са спољним фактором, који је у том региону имао своје војно-

политичке интересе. Формирана је влада у којој је врховну власт имало војно лице, док су цивилна лица била веома зависна од воље војних кругова и уопште нису имала довољну политичку тежину. Из наведених разлога Симеуновић са правом закључује да је овим пучем нанета страшна и неправедна штета не само нашем народу, већ и човеку који нам је омогућио мир и скоро швајцарску неутралност, због чега је пуч, историјски посматрано, по нас био политички ударац у празно и трагично губљење много чега задобијеног.¹²

Државни удар не представља стихијску и спонтану радњу, већ брижљиво планирану превратничку акцију коју завереничка група или организација изводи у неколико фаза.

Према Симеуновићу, фазе извођења државног удара су:

1. фаза припреме;
2. фаза непосредног извршења;
3. фаза консолидације.¹³

У првој фази (фаза припреме) формирају се завереничке групе са снажним акционим језгром, профилишу се вође превратничке акције, привлаче се политичке странке или политички лидери у земљи и иностранству који ће стати на превратничку страну, а поред политичко-безбедносне подршке обезбеђују се и неопходна финансијска средства.

У овој фази догађаји се релативно споро одвијају, због чега период завереничког организовања може бити прилично дуг. То проистиче из сложености превратничког деловања, односно комплексности процена и одлука које вође завереничких група морају доносити како не би угрозили успешан ток целокупне операције, будући да фактор изненађења има одлучујући ефекат приликом извођења превратничке акције.

Битна карактеристика прве фазе државног удара је да превратнике везује чврста завереничка веза и заједнички интерес. Пракса је установила да што је више времена протекло од момента формирања завереничке групе, то су везе актера биле све јаче, између осталог и због осећаја међузависности, јер је државни удар кривично дело против уставног поретка земље, на основу чега су и припремне радње кажњиве. Због његове завереничке природе, носиоци власти су на великом искушењу. То се огледа у низу тешкоћа приликом откривања завере носилаца преврата, спознаје њеног карактера и идентификовања оних социјалних група које носиоци преврата желе да употребе за своје циљеве. Проблем је тим сложенији ако је преврат повезан са спољним чиниоцима, које назначавимо као актере из иностранства. Истовремено, завера никада не представља стихијску радњу, већ увек добро организовану и смишљену акцију коју спроводи одређен број одабраних актера, будући да сваки облик масовности може угрозити конспиративност као основни предуслов функционисања завереничке групе или организације. У зависности од степена тајности и међусобног поверења завереника, зависиће ток, али и коначан исход завереничке акције.

¹² *Кнез Павле у врховима европске политике*, Зборник радова, ИП Златна књига, Београд, 2003. с. 145–153.

¹³ Видети опширније: Dragan Simeunović, *Uloga političkog nasilja u ostvarivanju revolucije – doktorska disertacija*, FPN, Београд, 1987, с. 309.

Сходно томе, завера се дефинише као *организована конспиративна акција, коју са циљем остварења тајно договореног и брижљиво припреманог плана, тајно или јавно изводе одабрани и у завереничку групу или организацију чврсто повезани актери завере*.¹⁴

Без обзира на степен организованости завереника и њихову решеност да спроведу до краја све фазе државног удара, постоји могућност да се покушај одређеним политичким или безбедносним механизмима елиминише, што не значи да су отклоњени узроци завереничког организовања. Због тога може доћи до поновног појављивања превратничких активности и нове дестабилизације политичко-безбедносних прилика.

У *другој фази* (фаза непосредног извршења) долази до реализације државног удара. То подразумева извођење енергичне и муњевите акције завереника, која се своди на противуствано заузимање кључних политичко-економских и војнобезбедносних центара у земљи ради успостављања новог режима за свега неколико сати или неколико дана. Уколико је државни систем у великој мери централизован, то ће олакшати актерима државног удара да у краћем временском року успоставе нову власт.¹⁵

Имајући у виду фактор изненађења и муњевитост извођења превратничке акције, као кључне карактеристике успешног извођења државног удара, разумљив је изостанак народних маса у преврату. Оне се могу евентуално појавити касније, као облик подршке новим властима, ради њиховог бржег и лакшег признавања од међународне заједнице, али нису неопходне за успешно реализовање превратничке акције.

Досадашња пракса је показала да у овој фази насиље не игра кључну улогу, односно да иако се примењује, врши се у ограниченом обиму, тачније у мери у којој је потребно да се заузму кључне полуге извршне власти.

Уколико нападнути државни апарат одлучи да се брани, што је условљено низом политичко-безбедносних околности у датом тренутку, употребиће репресивна средства и покушати да изведе „контраудар“, односно елиминише акционо језгро завереничке организације и осујети напад на уставни поредак и државне институције. Међутим, у досадашњој међународној пракси овакав модел „контраудара“ углавном је спровођен у некадашњим социјалистичким државама, где је државни апарат био бруталан према превратницима и чврсто опредељен да одржи власт по сваку цену.

¹⁴ Драган Симеуновић, *Теорија политике – ридер I део*, Удружење наука и друштво, Београд, 2002, с. 175; Са криминолошког аспекта, завера се дефинише као тајни договор групе лица, чланова неке организације или органа ради обарања неког политичког режима, убиства политичке личности или извођења неке радикалне промене у политичком систему земље (која се не може извести легалним путем). У изворном значењу завера је историјска категорија, својствена династичким режимима у средњем веку, док је у садашњем времену смисао тог појма пежоративан, Мило Бошковић, *Криминолошки лексикон*, ИП Матица српска, Нови Сад, 1999, с. 100.

¹⁵ То потврђује и Симеуновићева анализа о покушају државног удара у СССР-у 1991. године, када је покушајно његово извођење само на савезном нивоу, при чему је занемарен утицај и политичка моћ република чланица бившег СССР-а. Због тога су некадашње совјетске републике реаговале као независне, односно мало зависне државе у којима није извршен преврат, што је било и одлучујуће за неуспех државног удара. Заинтересоване стране силе су то схватиле много брже од превратника, па је нуђење њихове подршке у свакој форми било заправо нуђење подршке бившим совјетским републикама и њиховим политичким вођствима као државама, на начин као да је преврат покушан у држави која и не постоји. Видети опширније: Драган Симеуновић, *Нови светски поредак и национална држава*, Ферко и Симтрејд, Београд, 1993.

Осим тога, уколико су политичко-економске и безбедносне прилике у некој земљи у толикој мери сложене и заоштрене, неуспео државни удар може бити повод и за ширу ескалацију сукоба, па чак и изазивање војних интервенција,¹⁶ грађанског рата, тероризма¹⁷ или неког другог облика оружаног сукоба. С тим у вези, у узрочно-последичној повезаности тероризма и државног удара веома је важно благовремено препознати опасности које са собом носи неуспех превратничке акције. Симеуновић је закључио да је тероризам, као вид индивидуалног, нелегитимног, нелегалног и неинституционалног насиља, увек окренут против одређених институција неког друштва, односно *in concreto* против неке државе. Уколико је вид државног насиља, чак и када је формално-правно легалан, не налази легитимне основе у релевантном етичком и прогресивном правном кодексу међународне заједнице. Због тога није непознато да су превратници након неуспеха „спонтано“ прелазили на нове и радикалније облике борбе, између осталог на тероризам, који је у одређеним државама, услед одговарајућих околности, прелазео и у герилу, па и револуционарни или ослободилачки покрет.

У међународним односима постоји неписано правило да уколико превратничке групе или организације у некој земљи, након насилног преузимања власти, успеју да се одрже дуже од седам дана на челу државе, доћи ће до њиховог постепеног признавања од стране других земаља. Наравно, признање ће прво уследити од земаља које су превратницима пружале отворену или прикривену подршку на плану организовања и извођења државног удара.¹⁸

Овде је битно нагласити да актери државног удара у готово свим његовим фазама на одговарајући начин настоје да скрену пажњу међународне јавности на нагомилане унутарполитичке проблеме, као и да мобилишу снаге подршке из иностранства, а све у ци-

¹⁶ У контексту државних удара, улога војне интервенције у најширем смислу може бити двојака. Прва се огледа у сузбијању превратничких снага и успостављању политичке и безбедносне стабилности у одређеној држави, употребом војне силе или стављањем у изглед такве могућности. Такве врсте војних интервенција спроводе се на позив власти, која спас од државног удара очекује од неке стране партнерске владе и посебно је била карактеристична у периодима блоковских подела. Друга могућност односи се на војну интервенцију као увод у државни удар или револуцију, која ће својим дејством охрабрити и пружити директну подршку превратничким снагама, како би исте преузеле акцију ширих размера, односно да на таласу сложене политичко-безбедносне ситуације остварили своје превратничке циљеве. Овде се ради о прерастању војне интервенције у државни удар или чак у револуцију, због чега постоје објективне тешкоће да се изврши прецизно појмовно разграничење овог сценарија политичких промена. Свакако, овде се не може говорити о стихијској радњи и спонтаности маса, јер извођењем војних интервенција увек се очекује мања или већа подршка локалног становништва како би се избегао герилски сукоб, који на крају може бити победоносан, што најсликовитије потврђује пример совјетског војног и политичког колапса у Авганистану. Дакле, сматрамо да је најефикасније решење када се све одвија плански и у дослуху, односно када држава агресор припрема војну интервенцију и, паралелно са тим, води интензивне преговоре са акционим језгром превратничких снага, чији је задатак да подржи војну интервенцију и да на њеном таласу пружи свој допринос у насилној и противустановној промени владајуће класе.

¹⁷ Као вишедимензионални политички феномен, савремени тероризам се може теоријски најопштије одредити као сложени облик организованог, индивидуалног и ређе институционализованог политичког насиља, обележен застрашујућим брахијално-физичким и психолошким методама политичке борбе, којима се обично у време политичких и економских криза, а ретко и у условима остварене економске и политичке стабилности једног друштва, систематски покушавају остварити „велики циљеви“ на начин потпуно непримен датим условима, пре свега друштвеној ситуацији и историјским могућностима оних који га као политичку стратегију упражњавају, Dragan Simeunović, *Političko nasilje*, Radnička štampa, Beograd, 1989, s. 132.

¹⁸ Видети опширније: Dragan Simeunović, *Državni udar ili revolucija*, Simtrade, Beograd, 1991.

љу да се акутни државни проблеми интернационализују и доспеју у фокус међународне политике као потенцијално кризно жариште. Та интернационализација проблема представља један од кључних услова којима превратничке структуре стреме, јер се поремећај у политичким односима једне земље брже решава уколико дође на „дневни ред“ међународних политичких, економских, војних, хуманитарних или неких других организација.

За другу фазу државног удара карактеристичан је и висок степен координације актера са ино-фактором, због чега у овој фази најчешће долази до потпуног откривања прикривених актера из иностранства. Из тих разлога подршка из иностранства може се испољити као:

- директна (војном интервенцијом и агресијом),
- индиректна (економским и политичким притисцима, манифестовањем силе кроз војне маневре у близини граница, упућивањем војних и економских стручњака, разних посматрачких мисија и др.).¹⁹

Није ретка појава да одсуство водеће политичке личности из земље на одређен начин, у мањој или већој мери, може допринети успешном реализовању државног удара. У досадашњем периоду у међународним односима није био редак случај да управо земља чије су државне структуре у својству прикривених актера умешане у припрему превратничке акције у некој сувереној и међународно признатој земљи, позивале у званичну посету водећу политичку личност, како би се у њеном одсуству извела превратничка активност.

На тај начин, условно речено, привременим органичењем унутрашњег политичког утицаја врховног лидера и стварањем конфузије у доношењу кључних политичко-безбедносних одлука међу носиоцима власти који су остали у земљи у којој је одиграва преврат, створиће се још погоднији услови за успешно спровођење завереничке акције.

Као сликовит пример одсуства водеће политичке личности из земље, у контексту стварања повољних услова за реализовање преврата, могу се навести догађаји у Авганистану из септембра 1979. године, када је просовјетски оријентисани авганистански председник Мохамед Тараки²⁰ отишао у званичну посету Москви. Иако је Јуриј Андропов,²¹ тадашњи шеф КГБ-а, сигнализирао авганистанском председнику

¹⁹ Dragan Simeunović, *Uloga političkog nasilja u ostvarivanju revolucije*, doktorska disertacija, FPN, Beograd, 1987, s. 310.

²⁰ Мохамед Тараки се пре ступања на председничку дужност скоро 30 година налазио у организованом односу са КГБ-ом. Као млади новинар врбован је од КГБ-а, 1951. године, када му је додељен псеудоним „Нур“. Априла 1978. године, као председник авганистанске комунистичке партије дошао је на власт након пуча, који је подржао СССР. Видети опширније: Christopher Andrew and Vasil Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive II – The KGB and the World*, Penguin Books, London, 2005.

²¹ Јуриј Андропов, као совјетски амбасадор у НР Мађарској, одиграо је значајну улогу у гушењу мађарске револуције 1956. године. У периоду од 1967. до 1982. био је председник КГБ – према мишљењу бројних теоретичара, у „златном периоду“ СССР-а. Након смрти Брежњева, именован је за генералног секретара КПСС, односно за председника СССР-а. Преминуо је фебруара 1984. године. Видети опширније: Martin Ebon, *The Andropov File: The Life and Ideas of Yuri V. Andropov, General Secretary of the Communist Party of the Soviet Union*, McGraw Hill Companies, New York, 1983; Elena Kiepiikova and Vladimir Solovjev, *A Secret Passage into the Kremlin*, Macmillan, London, 1983; Arnold Biechman and Mikhail Bemstam, *Andropov New Challenge to the West*, Stein and Day, New York, 1983; Пој Медведев, *Андропов*, Молодая гвардия, Москва, 2006; Jeno Gyorkei and Miklos Horvath, *Soviet Military Intervention in Hungary*, Central European University, Budapest, 2000.

да стање у Кабулу није такво да би он требало да путује, Тараки је ипак одлучио да отпутује у СССР. По његовом доласку у званичну посету обестиниле су се процене Андропова, јер се Амин, тадашњи председник авганистанске владе, прогласио за председника државе. Тараки се одмах из Москве вратио у Авганистан, где је након краће оружаног сукоба убијен од Аминових присталица.

Због страха да ће га Совјети ликвидирати, Амин је оформио личну гарду и заштрио дипломатске односе са СССР-ом. На основу тога Андропов и Пјотр Ивашутин, тадашњи шеф ГРУ,²² предложили су највишем совјетском државном руководству краткорочну војну интервенцију на Авганистан, а потом инвазију најширих размера, што је и реализовано децембра 1979. године.²³ Време је показало да је ова одлука била погрешна јер се војна интервенција претворила у вишегодишњи рат, који је све више исцрпљивао Совјетски Савез.

Симеуновић напомиње да у *трећој фази* (фаза консолидације), извођења државног удара, долази до консолидације, коју за разлику од претходне две фазе карактерише спровођење физичког насиља у великој мери, и по обиму и по интензитету, против политичких неистомишљеника. Под појмом политичких неистомишљеника превратничке власти третирају сва лица која могу подржати и допринети евентуалном реализовању антипревратничке акције, односно повратку на власт збачених снага.

Насиље се посебно спроводи према војним и обавештајно-безбедносним структурама које су остале лојалне бившем руководству, због чега ова фаза може потрајати дужи временски период.

Међутим, сматрамо да није на одмет размишљати и о могућим међуфазама које се теоријски могу артикулисати у вези са околностима извођења државног удара. Тако, на пример, у фази припреме могућ је онај теоријски облик дешавања који са становишта превентивног деловања државног апарата подразумева деконспирисање завереничког плана и адекватно постављање надлежних специјалних служби према постојећој кризи. Та криза се може манифестовати у различитим облицима. Тако, на пример, може имати спонтани карактер, где се актери преврата сучељавају са организацијом која својом природном ауторитарношћу, „цезаризмом“ и другим драстичним облицима силе не одговара завереницима, што доводи до њиховог раслојавања. То раслојавање може бити многострано и унутар себе противречно.

²² ГРУ (Главное Разведывательное Управление), служба безбедности совјетске, а касније и руске армије, основана је октобра 1909. године и данас је систематизована као II Управа Генералштаба оружаних снага РФ. У периоду од 1963. до 1986. службом је руководио генерал Пјотр Иванович Ивашутин. Важи за најјачу специјалну службу Руске Федерације, коју су заобилили транзициони процеси током 90-их година. Ради још увек по старим, провереним методама и поседује резидентуру у целом свету. Потпуно је аутономна, у свом саставу има авионску и хеликоптерску ескадрилу, поморску флоту, укључујући подморнице, специјалне јединице, а по потреби на располагању су и сви родови копнених снага. Током 2006. реновиран је и свечано отворен нови Главни штаб ГРУ у Москви, популарно назван Акваријум, чему је дат велики међународни публицитет, између осталог и због присуства руског председника Владимира Путина и тадашњег министра одбране Сергеја Иванова. Иначе, Владимир Резун, бивши официр ГРУ, почетком 1978. пребегаво је на Запад и под псеудонимом „Виктор Суворов“ написао је неколико књига о совјетској војној шпијунџи. Видети опширније: Виктор Суворов, *Аквариум*, АСТ Издательство, Москва, 2005; Viktor Suvorov, *Inside the Aquarium*, MacMillan, London, 1985; Viktor Suvorov, *Inside Soviet Military Intelligence*, MacMillan, London, 1982.

²³ Ratimir Vukčević i Milan Petković, *Rat špijuna za kontrolu sveta*, Ekopres, Beograd, 2002, s. 385.

Благовремена спознаја раслојавања завереничких група или организација је значајан индикатор за процену њене снаге и ефикасности, а исто тако битан индикатор и за подробније праћење и анализирање стања и свести социјалних актера преврата. Исто тако, од изузетне важности је да се у теоријском артикулисању фаза оцени положај завереничких група или организација у ширем националном окружењу и амбијенту у међудржавним размерама.

„Државни удар одозго“ је форма државног удара у којој врховни носилац власти, обично монарх или шеф државе, настоји да апсолутизује своју власт, односно да је прошири на сферу извршне власти.²⁴

Као мотив за извођење ове врсте државног удара врховни носилац власти се обично позива на наводно незадовољство народа због постојања великог броја посредника у систему власти између њега као „омиљеног владара“ и народа. Историјски посматрано, није ретка појава да су државни удари започињали из најзначајнијих кабинета носилаца власти или да су одређени политички феномени превратничког карактера спровођени управо из ових центара моћи. Почев од „државног удара одозго“ па надаље, институт врховног вође вековима уназад је на различите начине политички експлоатисан, при чему су у највећој мери корист имале само елите, које су стварале услове за политичке револуције, занемарујући њихов социјални карактер, испољен кроз суштинску и корениту промену друштва. У свим овим, бићемо слободни да их назовемо дворским играма, увек се прожимају одређени политички интереси, који су рефлексивна политичких и других амбиција владајуће елите или структура које друштвено надиру. Сходно томе, у најширем смислу речи, сматрамо да политички интереси представљају активан однос политичких структура према одређеном политичком циљу, што подразумева заинтересованост политичких актера за задовољењем политичких амбиција, потреба или жеља у датим друштвено-политичким околностима.

Политички интереси могу представљати снажан интегративни фактор ширих друштвених група, јер задати политички циљеви представљају покретач друштвеног деловања. Међутим, за разлику од широких народних маса, елите ће увек кроз политички, посматрати и материјални интерес као изразито значајан чинилац њиховог друштвеног живота. Због тога је у политичкој пракси увек дискутабилно питање односа између општих друштвених (политичких) и личних интереса, а које је по својој природи веома значајно. То произилази из чињенице да је сфера политичких интереса и циљева веома широка и пружа огромне могућности за разне видове манипулација, злоупотреба и томе слично.

На основу тога, у другој фази „државног удара одозго“ врховни носилац власти недемократским механизмима укида постојећи устав и све значајније институције политичког система, укључујући и политичке странке, квалификујући их као најодговорније субјекте за тешку ситуацију у земљи. То обично врши уз ослонац оданих војних и обавештајно-безбедносних структура, ради постизања личних политичких циљева и незаконитог узурпирања целокупног државног апарата у личне сврхе.

После изведеног „државног удара одозго“, у фази консолидације организује строго контролисане плебисцитарне облике изражавања наводне политичке воље

²⁴ Dragan Simeunović, *Državni udar ili revolucija*, Simtrade, Beograd, 1991, s. 69.

народа, а све у циљу оправдавања превратничке акције, као и ради стицања међународног легитимитета своје владавине.

Историјски посматрано, државни удар председника француске републике *Луја Бонапарте*, који се након преврата прогласио за цара *Наполеона III*, као и државни удари *Александра I Обреновића* из 1893. године²⁵ и *Александра I Карађорђевића* из 1929. године могу се квалификовати као „државни удари одозго“ јер су извршени ради увођења апсолутистичке власти.²⁶

Поред ових, крајем 20. века на тлу Европе одиграли су се интересантни политички догађаји који су имали елементе „државног удара одозго“. У том смислу, политички потези које је Војчех Јерузелски,²⁷ бивши министар одбране и председник Владе НР Пољске 1982. године предузео како би угушио побуну радничког синдиката „Солидарност“ и ојачао своју политичку позицију, имали су све одлике овог феномена.

Државни удар никада није акт моћи и израз воље једног човека, нпр. лидера превратничке акције, већ представља облик колективно вођене и реализоване војно-политичке активности у којој сваки од завереника има сопствене интересе за учешће у њој. Завереници су окупљени у групу са снажним акционим језгром, којом руководи једно или више лица са израженим политичким, војним или обавештајно-безбедносним утицајем.²⁸

²⁵ Влада Александра Обреновића одликовала се значајним политичким кризама, које су резултирале „државним ударима одозго“. Због своје недовољне самосталности, краљ Александар се није најбоље сналазио у времену највеће страначке подељености у Србији и истовремено је интензивно радио на апсолутизацији власти. Био је у сенци свог оца краља Милана, човека неисцрпне енергије, о чијој политичкој улози постоје контрадикторна мишљења. Након мајског преврата 1903. године Србијом је завладао кнез Петар Карађорђевић, који је дуго имао проблема да устоличи своју владавину, с обзиром на то да је уставна и парламентарна монархија још увек имала одређене потресе који су били последица изазваних преврата.

²⁶ Dragan Simeunović, *Državni udar kao vojno-politički fenomen*, Vojno delo, Beograd, 1992, s. 138.

²⁷ Војчех Јерузелски се током Другог светског рата борио у јединицама Црвене армије. Године 1981, у жеку побуне радничког покрета „Солидарност“, са места пољског министра одбране именован је за генералног секретара Комунистичке партије Пољске, у чему је Москва имала пресудну улогу. Међутим, упркос интензивној репресији коју је наређивао да се спроводи према активистима „Солидарности“, Јерузелски је временом био приморан да постепено прихвати компромис и започне преговоре са лидером покрета Лех Валенсом и његовим идејно-политичким следбеницима. Разлоге за то треба посматрати кроз две димензије. Прво, „пукотине“ у Источном блоку су биле све веће, СССР је хронично ишао у пропаст и није могао да гарантује својим савезницима онај степен стабилности као у претходном периоду. Друго, Пољска је земља у којој је католичка црква имала јако упориште, са више милиона верника, и којом је у том периоду председавао Пољак, папа Јован Павле II. Поред тога, на састанку у Ватикану између Роналда Регана, тадашњег председника САД и папе договорена је сарадња у правцу пружања подршке револуционарним снагама у Пољској, што се и очекивало с обзиром на то да су били природни савезници у сукобу САД – СССР и католицизам – комунизам. Збигњев Бжежински, један од кључних креатора америчке спољне политике, и папа Јован Павле II пореклом су из истог места, међутим њихова евентуална веза у контексту превратничких дешавања у НР Пољској никада званично није потврђена. Осим тога, након политичких промена покренут је маратонски судски процес против Јерузелског због његовог прогањања активиста „Солидарности“, чији исход није доживео будући да је преминуо 2006. године. Иначе, износи се своју одбрану, Јерузелски је напоменуо да је почетком 80-их година совјетска војна интервенција „висила у ваздуху“, те да је свако решење било боље од чешког сценарија из 1968, односно уласка совјетских трупа;

²⁸ Dragan Simeunović, *Državni udar ili revolucija*, Simtrade, Beograd, 1991, s. 64.

У основне актере државног удара могу се класификовати:²⁹

- лица из редова носилаца власти;
- припадници националних армија;
- припадници обавештајно-безбедносних структура.

За успешно реализовање државног удара неопходно је да део актера буде позициониран у политичком апарату, односно у редовима врховне извршне, судске и законодавне власти. На тај начин, у погодном моменту актери из структура власти одиграће кључну улогу приликом фазе извођења државног удара, јер ће путем својих политичких механизма онемогућити адекватно деловање државно-политичког апарата.³⁰

Актери из редова националних армија најзначајнији утицај имају приликом друге и треће фазе државног удара, односно фазе непосредног извршења и фазе консолидације. Тада до изражаја долази њихов репресивни потенцијал као најјаче оружане формације у земљи, ради насилног преузимања и успостављања власти, односно њене даље консолидације. Овде је битно нагласити да уколико армија има најдоминантнију и пресудну улогу у насилном преузимању власти, пре се може говорити о пучу,³¹ јер га искључиво изводе националне оружане снаге самостално. Ту је заправо и суштинска разлика између државних удара и пучева, имајући у виду да велики део јавности и један мањи део стручних кругова ове појмове често користе колоквијално и паушално, не правећи при томе одговарајућу разлику и појмовно разграничење између тих политичких феномена.

Припадници обавештајно-безбедносних структура имају значајну улогу у свим фазама извођења државног удара. У првој фази у великој мери су задужени за одабир потенцијалних завереника и контролу постојећих чланова завереничке групе или организације, као и обезбеђење неопходних финансијских средстава за извођење преврата. Кроз вршење својих професионалних дужности свакодневно долазе до осетљивих и тајних података, који могу допринети успешној реализацији превратничке акције. Брину о контраобавештајној заштити завереничке групе, са акцентом на заштити идентитета свих актера, као и о модалитету и средствима које ће завереници користити приликом извођења државног удара.

У другој фази, односно фази извођења, припадници обавештајно-безбедносних структура одржавају интензивне везе и тајне договоре са унутарполитичким и иностранним војно-политичким и безбедносним субјектима, као најчешће прикривеним актерима државног удара. Истовремено прате развој догађаја, благовремено предвиђајући могуће исходе превратничке кризе и о томе обавештавају све значајније актере у земљи и иностранству. Прате и активности државног руководства на плану евентуалног извођења „контраудара“ и предузимају мере за стављање под контролу највиших носилаца извршне власти у земљи.

²⁹ Исто.

³⁰ Edward Luttwak, *Coup d'etat – a practical handbook*, New York, 1969, s. 12.

³¹ Пуч је изузетно милитантна форма државног удара, који изводе искључиво националне оружане снаге, а не плаћеничке или стране интервенционистичке трупе. По извршењу пуча власт обављају војна лица сама (хунта) или предоминантно учествују у њеном обављању у оквиру мешовитих војно-цивилних влада, Dragan Simeunović, *Političko nasilje*, Radnička štampa, Beograd, 1989, s. 75.

Проблем којим се бавимо захтева да се подробније позабавимо феноменом моћи у превратничком деловању и артикулацијом моћи у организовању и спречавању државних удара. У том смислу не треба доказивати колико је овај проблем сложен унутар себе, а сплет односа противречан и у многим сегментима чак и неизvestан. Социјални носиоци могућег или фактичког преврата остају у стању тоталне ентропије и политичке исуфицијенције ако немају моћ или ако се не домогну структура моћи. Сматрамо да је проблем сложен јер структуре моћи у једном систему, износимо апстрактно, треба да онемогуће државни удар, а истовремено су изложене бројним унутрашњим и спољашњим социјалним актерима, који треба да искористе те структуре моћи за своје циљеве и интересе. Тако се одбрамбени механизми система могу трансформисати у носиоце државног удара или се њиховом деструкцијом стварају могућности да се носиоци моћи „паралишу“, што омогућава носиоцима преврата остварење циљева. Постоји безброј историјских примера којима се одбрамбене структуре система користе за државне ударе. Исто тако, наведене структуре могу се користити и за политичке обрачуне нижег интензитета, у којима носиоци појединачних политичких идеја, концепција или интереса успостављају доминантну моћ у друштву. Ти „пузећи“ преврати најчешћа су карактеристика тзв. система реалног социјализма или политичких система земаља у развоју.

Наведена упозорења захтевају да одбрамбене структуре система имају двоструку, а мало је ако кажемо и вишеструку улогу и принципе, који морају бити уграђени у све организационе и институционалне облике система безбедности. Наиме, ако носиоци моћи треба својом функцијом да онемогуће државни удар, они морају елиминисати оне структуре које хоће изврше да тај преврат, као и да обезбеде да се одбрамбени механизми система не употребе за политички преврат. Тај двоструки систем одговорности захтева развијен облик унутрашње контроле, која не треба да се претвори у апсолутну силу, него да буде тако постављена тако да обезбеђује функцију система безбедности како би се онемогућио државни удар или, ако до њега дође, да се смање његове негативне политичке последице.

У трећој фази, фази консолидације, обавештајно-безбедносне структуре врше контраобавештајну заштиту превратничких субјеката, проналазе изворе подршке свргнутог режима, идентификују потенцијалне и тренутне политичке супарнике, интензивно раде на стварању међународног кредибилитета новопостављеног политичког руководства, односно предузимају све мере и радње усмерене у правцу што ефикаснијег деловања превратничких структура.

Савремена историја показала је да када се државни удар у одређеној земљи успешно спроведе, долази до разлика у манифестовању државно-политичких амбиција превратника, будући да завереници из редова војних структура радо прихватају јавне функције у државном апарату, за разлику од припадника обавештајно-безбедносних структура, који с обзиром на природу свог посла, али и на психолошки профил, најчешће избегавају експонирање, због чега њихово учешће у преврату најчешће остаје тајна за шире народне масе.

Према степену поседовања свести, Симеуновић издваја три групе носилаца интереса:

- актере који су најсвеснији сопствених интереса и у стању су да их дефинишу;
- актере који су свесни основних и потенцијалних интереса;
- актере који уопште немају истинску свест о сопственим интересима.

Према начину учешћа разликује:

- посредне актере (иницијаторе и инспираторе);
- непосредне актере (организаторе и извршиоце).

Према овом аутору, *посредни актери* готово увек представљају прикривене учеснике превратничке акције. Најчешће долазе из редова домаћих или иностраних високих политичких, економских, војних и обавештајних кругова, али и одређених интересних група, којима је ради спровођења сопствених интереса и циљева у интересу недемократска промена власти у одређеној држави. Због доминантног положаја у којем се налазе, посредни актери увек настоје у први план да експонирају непосредне актере, стварајући атмосферу у којој су носиоци завереничке активности искључиво из редова политике, војске и националног обавештајно-безбедносног система.

За разлику од њих, *непосредни актери* могу се посматрати у ширем и ужем смислу. У ширем смислу то су сви учесници државног удара, укључујући и лица која су против превратничке акције. У ужем смислу, под непосредним актерима државног удара подразумевају се лица која су своје активности након завереничког деловања усмерила на насилно освајање власти.

Што се тиче метода и нивоа сарадње посредних и непосредних актера, Симеуновић их класификује на следећи начин.

А) *Потпуно свесно*, како у интересном, тако и у идеолошком опредељењу засновано учешће непосредних актера у припреми и извођењу државног удара, уз евентуалне различите нивое сарадње непосредних и посредних актера:

- а) надређени положај посредних актера,
- б) равноправни положај непосредних и посредних актера,
- в) надређени положај непосредних актера (најчешћа варијанта).

Б) *Делимична манипулација* војних кругова од стране посредних актера, путем индоктринације или дезинформисања, ради стварања атмосфере да је њихова превратничка интервенција неопходна и једино решење за спас друштва.

В) *Тотална манипулација* непосредним актерима. Овај вид сарадње актера државног удара најчешће се јавља када су носиоци интереса политике и економске снаге ван земље и одвија се уз помоћ обавештајних служби земаља које имају посебне интересе у том региону, при чему се тешко може говорити о потпуној несвесности непосредних актера о сопственој стварној улози.³²

Поред наведеног, неопходно је нагласити да најизраженије политичке интересе у државном удару имају елите, док широки слојеви друштва и народне масе знатно теже препознају политичке интересе, а још мање се могу надати њиховом евентуалном остваривању. У спонтаности и маси савременог превратничког таласа појединац препознаје само своју тренутну улогу, која је најчешће социјалног или економског карактера, и претежно се базира на жељи за побољшањем животног стандарда, нивоа људских права и слобода и сл.³³ Често се након одређеног временског периода, по-

³² Видети опширније: Dragan Simeunović, *Državni udar ili revolucija*, Simtrade, Beograd, 1991, s. 64–68.

³³ Овде је битно напоменути да се у демократским друштвима може нагомилати незадовољство уколико неке групе (етничке, верске, мањинске) нису адекватно заступљене у државним и политичким институцијама (влади, судовима, војсци, полицији, политичким партијама и сл.). На тај начин легитимност система може да буде значајно доведена у питање, чиме се генеришу антагонизми као увод у шире међугрупе конфликте, Радомир Милашиновић и Срђан Милашиновић, *Основи теорије конфликта*, Факултет безбедности, Београд, 2007, с. 164.

сматрајући нови – стари режим, разочара, сматрајући да је његова „борба за идеале“ била узалудна. Не може се пренебегнути чињеница да су многи државни удари, па и други видови преврата током 20. века, са собом доносили и одређени регрес, односно да је проласком превратничке еуфорије друштво наставило да функционише по старим принципима, шта више да је забележило и значајан степен стагнације политичког, економског, културног и сваког другог друштвеног развоја.

Сходно наведеном, може се закључити да је данас све мање услова за реализовање државних удара. Смене политичких власти пре ће се одиграти закулиским дворским играма, извођењем политичких удара, него што ће се формирати акционо језгро заверничке групе или организације које је спремно за извођење државног удара. Са нестанком биполарности очито је да се терен политичке борбе постепено пренео у двориште демократских револуција,³⁴ чиме су и међународни односи постали другачији.

Томе у прилог иде и чињеница да су револуције увек биле дело социјалних слојева и класа, ма колико у њима била велика предводничка улога политичких странака. Због тога револуције данас, без обзира како се политичке странке њима „заносиле“, могу успети само ако су на њих решене снаге од чије воље и вере зависе. Данашње побуне, протести и други облици грађанске непослушности, по свему судећи, замењују револуције. Али, само замењују. Данас је тешко против савремених, ауторитарних влада извести преврате, а из успешних и учесталих грађанских протеста и масовне непослушности ризично је изводити ма какве веће подухвате, односно припремати револуције. Осим тога, политичке странке данас су се толико извештиле у политичком лукавству, па када дођу на власт оне у многим случајевима од опозиције праве себи резервну алтернативу и преко ње амортизују опасности и осигуравају безблан одлазак са власти, што увек отвара наду за неки повратак.³⁵

Литература

1. Бошковић, Мило; *Криминолошки лексикон*, ИП Матица српска, Нови Сад, 1999.
2. Вуковић, Небојша: *Логика империје*, Конрас и Нација Прес, Београд, 2007.
3. Vukčević, Ratimir i Petković, Milan: *Rat špijuna za kontrolu sveta*, Ekopres, Beograd, 2002.
4. Gaddis Lewis John: *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of Post War American National Security Policy*, Oxford University Press, New York, 1982.
5. Kovačević, Živorad: *Međunarodno pregovaranje*, Filip Višnjić, Beograd, 2004.
6. *Кнез Павле у врховима европске политике*, Зборник радова, ИП Златна књига, Београд, 2003.
7. Luttwak, Edward: *Coup d'etat – a practical handbook*, New York, 1969.
8. Марјановић, Јован: *Теорија политике*, Универзитет у Београду, Београд, 1996.

³⁴ Битна особеност демократских револуција огледа се у чињеници да револуционарне снаге акценат својих активности усмеравају ка политичким партијама и изборима, настојећи да применом готово свих демократских средстава изврше парализовање и онемогућавање вршења извршне и законодавне власти, чиме се обезбеђује брисан простор за укључивање великих народних маса, када заправо револуционарни процес долази у завршну фазу и своје остварење доживљава кроз револуцију.

³⁵ Видети опширније: Јован Марјановић, *Теорија политике*, Универзитет у Београду, Београд, 1996, с. 242.

9. Марјановић, Јован: *Политичке странке и модерна држава*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.

10. Милашиновић, Радомир и Милашиновић, Срђан: *Основи теорије конфликта*, Факултет безбедности, Београд, 2007.

11. Simeunović, Dragan: *Uloga političkog nasilja u ostvarivanju revolucije*, doktorska disertacija, FPN, Beograd, 1987.

12. Simeunović, Dragan: *Političko nasilje*, Radnička štampa, Beograd, 1989.

13. Simeunović, Dragan: *Državni udar ili revolucija*, Simtrade, Beograd, 1991.

14. Simeunović, Dragan: *Državni udar kao vojno-politički fenomen*, Vojno delo, Beograd, 1992.

15. Симеуновић, Драган: *Нови светски поредак и национална држава*, Ферко и Симтрејд, Београд, 1993.

16. Симеуновић, Драган: *Теорија политике – ридер I део*, Удружење наука и друштво, Београд, 2002.